

Ture Tamanako no te Pae Tanu 2020

Tapura Akapapaanga

1	Upoko	Error! Bookmark not defined.
2	Akamataanga	Error! Bookmark not defined.

Pae 1

Akatomoanga

3	Akakoroanga	2
4	Pirianga	3
5	Aiteanga	Error! Bookmark not defined.
6	E Ture Nui itiki ki te Korona	Error! Bookmark not defined.

Pae 2

Pae Tanu e tona au Kumiti

Paeiti 1—Te Pae Tanu

7	Akakoroanga o te Pae Tanu	Error! Bookmark not defined.
8	Au angaanga a te Pae Tanu	Error! Bookmark not defined.
9	Au takainga arataki	Error! Bookmark not defined.
10	Au angaanga a te upoko o te Pae Tanu	Error! Bookmark not defined.
11	Au angaanga a te Pae Tanu kia tau ki tetai au Ture ke	Error! Bookmark not defined.

defined.

Paeiti 2—Te au Kumiti o te Pae Tanu

12	Akatupuanga o te au kumiti	Error! Bookmark not defined.
13	Au angaanga e te au mema o te kumiti	Error! Bookmark not defined.
14	Au moni tutaki	Error! Bookmark not defined.
15	Akakiteanga no te akatupu e pera te takoreanga	Error! Bookmark not defined.

defined.

Pae 3

Koikoi tuatua

16	Au angaanga e te ikianga i te au tangata koikoi tuatua	Error! Bookmark not defined.
17	Akakoroanga o te koikoi tuatua	9
18	Koikoi anga o te au tuatua	Error! Bookmark not defined.
19	Paruruanga mei te akakite anga ki te katoatoa	Error! Bookmark not defined.
20	Tikaanga	Error! Bookmark not defined.
21	Akakiteanga kia oake me kare oronga mai i te au tuatua me kare rekotianga	Error! Bookmark not defined.
22	Au ‘apa e te utunga	Error! Bookmark not defined.

Pae 4

Te au Tangata akarakara

23	Pirianga o teia Pae	Error! Bookmark not defined.
24	Ikianga i te au tangata akarakara	Error! Bookmark not defined.
25	Te au mana o te au tangata akarakara	12
26	Au karere akamatakite	Error! Bookmark not defined.
27	Akakiteanga kia akaoti	Error! Bookmark not defined.
28	Au ‘apa e te utunga	Error! Bookmark not defined.

Pae 5

Au akaapaanga rikiriki

29	Au ‘apa rikiriki	Error! Bookmark not defined.
30	Akautunga anga i te au ‘apa rikiriki	Error! Bookmark not defined.

Pae 6

Au mea ke

31	Au Kavamani Enuā	Error! Bookmark not defined.
32	Au akakiteanga karere i roto i te reo Maori e te Papaa	Error! Bookmark not defined.
33	Au kimikimi anga	Error! Bookmark not defined.
34	Tikaanga i te tomo ki roto i tetai ngutuare	Error! Bookmark not defined.
35	Akapapuanga na roto i te tataanga peapa	Error! Bookmark not defined.
36	Te mana o te au angaanga	Error! Bookmark not defined.
37	Paruruanga mei te kaiou	Error! Bookmark not defined.
38	Au tureiti	Error! Bookmark not defined.
39	Takoreanga	Error! Bookmark not defined.
40	Acts Akatukeanga ki tetai au Ture nui	Error! Bookmark not defined.
41	Taporoporo e te au tauī anga	Error! Bookmark not defined.

Akapapaanga 1

Te au Ture Nui e taangaanga ia nei e te Pae Tanu

Akapapaaanga 2

Au akatukeanga ki tetai au Ture nui

E Ture nui i te takore atu i te Ture nui o te Pae Tanu e te Tautai 1978 e te oronga anga ki te Pae Tanu i te mana kia koi mai i te au tuatua te ka riro i te arapaki atu i te angaanga tanu.

Te akamana nei te Paramani o te Kuki Airani i teia au akatakaanga i raro nei—

1 Upoko

Ko teia Ture Nui koia oki ko te Ture Tamanako no te Pae Tanu 2020.

2 Akamataanga

Ka taangaanga ia teia Ture Nui i te ra 1 o Tiurai 2020.

Pae 1 Akatomoanga

3 Akakoroanga

Ko te akakoroanga o teia Ture Nui koia oki—

- (a) ko te oronga mai i te turu e te akamatutu uatu rai i te au angaanga tanu:
- (b) akatakaanga i te au mana e te au akateretere anga ou no te koi tuatua me kare karere no te taangaanga ki roto i te pae angaanga tanu:
- (c) akamanaanga i te angaanga tanu:
- (d) akatakaanga no te au tangata akarakara e to ratou au mana e te au akatereanga ta ratou ka aru atu:
- (e) akakiteanga i te au akatakaanga i roto i teia Ture nui e no te basileia katoa te reira:
- (f) akakite anga i te akatupuanga o tetai kopapa kumiti akamarama ei tauturu i te rave anga o te au angaanga i raro ake i teia Ture Nui.
- (g) akakite anga i te au tuanga katoatoa i akamana ia i roto i teia Ture Nui ka iri atu te reira ki te au enua katoatoa o te Kuki Airani:
- (h) akakite anga i te akatupu anga o tetai kumiti akamarama no te tauturu atu i te rave anga i te au angaanga i raro ake i teia Ture Nui.

4 Pirianga

Ka iri teia Ture nui ki te katoatoa rava o te Kuki Airani.

5 Aiteanga

I roto i teia Ture, mari ua takake mei tei anoano ia —

tetai apinga ka arapaki atu i te angaanga tanu me kare pae angaanga tanu, no roto i tetai uatu apinga (kapiti katoa atu te enua) me kare angaanga —

- (a) koia oki—
  - (i) ko tetai apinga me kare angaanga, mei te mea e akaruke ua ia, ka, me kare, riro mai i te akaiti i te uua o te angaanga tanutanu; me kare
  - (ii) ka riro te reira apinga i te totoa atu i te maki ki runga i te au rakau me kare kai tanutanu, me kare takinokino ia ratou; me kare
  - (iii) ko te reira apinga mari ra e tita e ka totoa atu te reira ki roto i te au aua o te au taeake; me kare
  - (iv) ko te reira apinga e manumanu kare i roto i te Ture Nui Paruru atu i te Au Apinga e apai ia mai nei mei vao mai i te basileia, me kare Ture Nui no te Au Vairakautakore maki e te manumanu; e

(b) te kapiti anga atu i te au angaanga ka tupu mai mei tei akatakaia i roto i te parakava (a), noatu e kua akaue ia te reira na roto i tetai tikaanga me kare akatikaanga i raro ake i tetai atu ture ke.

Te au kai, me kare manu e te ua rakau mei roto mai i te pae angaanga tanu koia oki ko te au apinga mei roto mai i te pae angaanga tanu mei te kai raurau, puakatoro me kare manu angai, e pera te au akatitoanga rakau

Ture Nui no te **Paruru i te au ua rakau me kare kai** mei vao mai i te basileia 2008

tangata koikoi tuatua koia oki ko tetai tangata e kapiki ia nei e, e tangata koi tuatua i roto i te irava 16

apinga anake apinga me kare, tangata tei akataka ia i raro i te au ture o te Kuki Airani e, kua papu tona tikaanga i raro ake i te ture e ka rauka i te apai i tetai tangata ki te akavaanga me kare kia akautunga ia i roto i te Akavaanga Teitei o te Kuki Airani

upoko o te Pae Tanu koia oki ko te tangata i teia tuatau e akatere nei i te Pae Tanu

oronga anga tauturu ki te angaanga tanu koia oki tetai uatu apinga tei taangaangaia no te angaanga tanutanu e pera te kokoti anga o te reira o te reira au kai

tangata akarakara koia oki ko tetai tangata e karanga ia nei e, e tangata akarakara I roto I te **irava 24**

Kavamani Enu koia oki ko te aiteanga tei akatakaia i roto i te Ture Nui Kavamani Enu 2012-2013

Minita me kare **Minita akatere** koia oki ko te Minita o te Korona ko tei oronga ia kiaia te mana e te Parai Minita i teia tuatau, kia riro i te akatere i teia Ture Nui

pae angaanga me kare **pae angaanga no te taangaanga** koia oki ko te tipatimani o te kavamani koia tei oronga ia mai te mana o te Parai Minita no teia tuatau, kia riro ei taangaanga i teia Ture nui

Ture Nui no te Pae Akapapa e te Tutaki Moni koia oki ko te pae angaanga Akapapa e te tutaki moni 1995-1996

Ture nui no te Vairakau takore maki e te manumanu koia oki te Ture Nui no te Vairakau takore maki e te manumanu 1987

Ture Nui kua takoreia koia oki ko te Ture Nui no te Pae Angaanga Tanu e te Tautai 1978

tangata angaanga kapiti, koia oki no te pae angaanga tanutanu me kare pae tanu koia oki kare e akakotinga anga mei te, —

(a) au tangata tanutanu:

(b) aronga oko katoa me kare oko tatakitai i te au apinga tanutanu:

(c) te au tangata oko mai e pera oko atu ki vao i te au apinga tanutanu:

(d) kavamani enua.

6 E Ture nui tei itiki ki te Korona

Te itiki nei teia Ture Nui ki te Korona.

Pae 2

Te Pae Tanu e tona au kumiti

Paeiti 1—Te Pae Tanu

7 Akakoroanga o te Pae Tanu

Ko te akakoroanga o te Pae Tanu mari ra ko te akatere i te pae angaanga tanu i roto nei i te Kuki Airani, e pera te turu atu i te akapuapinga anga i te reira tuanga no te au tuatau ki mua, kia tau ki —

- (a) teia Ture Nui, e pera te au ture i akakite ia i roto i te **Akapapaanga 1**, e pera tetai uatu au ture i raro ake i tana akatereanga me kare;
- (b) te au kaveinga, parani angaanga e pera te au parani; e
- (c) te orama a te Pae Tanu, tana au kaveinga e pera tona au turanga.

8 Au angaanga a te Pae Tanu

Ko te au angaanga a te Pae Tanu koia oki:

- (a) ko te akamaroiroi i te aka-u'ua uatu rai i te au kai tanutanu mei te—
  - (i) au kai raurau, puakatoro e pera te au rakau, tiare, manu, rangomeri e te vai atura; e
  - (ii) akatere me kare akono anga i te au apinga no te aka-uanga i te kai tanu e pera te au puakatoro; e pera
  - (iii) te paruru atu anga i te oraanga o te puakatoro e tetai atu au manu angai:
- (b) akamana anga i te paruru atu i te oraanga o te pae tanu e pera te akameitaki anga i te pae paruru no te apai mai i te au mea ka arapaki i te tuanga tanu i roto nei i te basileia kia tau i raro ake i te Ture Nui Paruru i te apai mai i te au rakau mei vao mai:
- (c) akatereanga i te vairakau kia tau ki te Ture Nui no te au Vairakau; e pera
- (d) tauturu atu i te au Pae angaanga a te kavamani i te akatereanga i te au ture no te paruru i te kai, te au angaanga e pera te akanoonoo anga no te reira:
- (e) raveanga atu i te au kimikimi e pera akapuapinga no te pae angaanga tanu:
- (f) 'anga e te taangaanga anga i te au parani, kaveinga e te au parani angaanga i te pae angaanga tanutanu:
- (g) 'anga e te taangaanga i te au angaanga akameitaki i te pae angaanga tanu, e pera te au porokaramu, e te au angaanga katoatoa:
- (h) turu anga i te oko me kare akakitekite anga i te pae angaanga tanutanu e pera te taangaanga i te au apinga mei roto atu i te pae tanu mei te—
  - (i) vairakau takore maki; e pera
  - (ii) au 'ua kai; e pera
  - (iii) au maniva; e pera
  - (iv) na roto i te angaanga kapiti anga atu ki te au pae angaanga tau a te kavamani, te au 'ua me kare vairakau rapakau i te puakatoro me kare manu angai;
- (i) akatupu anga i te au angaanga akarakara e te akapapu i te turanga no te reira e pera te angaanga memeitaki e te tau no te pae angaanga tanutanu:
- (j) turu anga i te angaanga ta te au tangata tatakitai me kare taokotaianga e oronga nei ki roto i te angaanga tanu:
- (k) akatereanga i te au angaanga no te akono i te rakau, kapiti katoa mai te tanuanga rakau:
- (l) oronga anga i te au angaanga akamarama e te terenianga, e pera katoa te akamatutu i te turanga marama i te angaanga o te au tangata angaanga o te Pae Tanu e pera katoa te au tuanga e angaanga kapiti nei ki te pae angaanga tanutanu:

- (m) tauturu i te kimi i tetai au moni, e te akaputu moni e pera te atui atu i tetai au patana anganga kapiti i roto i te tuanga angaanga tanutanu:
- (n) tauturu i te kimi i tetai au makete okooko i konei e pera i vao mai i te basileia no te tuku atu i te au kai tanutanu:
- (o) akara e pera paunu i te au angaanga i roto i te tuanga tanutanu, kapiti atu na roto i te koikoi anga, paunu anga e pera te ripoti anga i te au tuatua e pera te au tareanga no te au angaanga tanutanu:
- (p) tauturu atu i te au Kavamani Enea i roto i te maani anga, taangaanga e pera te akarakara e te paunu anga o te au kaveinga e pera parani angaanga (kapiti katoa oki te tukuanga i tetai akatikaanga angaanga i rotopu ia raua).

9 Au Takainga arataki

E mea tau i te Pae Tanu kia rave i tetai au takainga tau e te tano meitaki kia tatou na roto i teia au manako puapinga nei no te rave anga i tana au angaanga:

- (a) te anoano i te rave i te akatereanga meitaki, e pera te maoraora, te anganga tau e kare e akavaavaa; e pera
- (b) te ariki atu i te manako me kare tauturu a te au taeake me kare au taokotaianga tanu mei te —
  - (i) au Kavamani Enea e tetai au tangata me kare taokotaianga i te Pa Enea tei irinaki ki roto i te angaanga tanu; e pera
  - (ii) te au tangata me kare au taokotaianga e angaanga kapiti nei ki te Pae Tanu; parani anga, tukuanga tika me kare au taangaanga anga i te prokaramu: e pera
- (c) te anoano anga i te rave i te au angaanga akatere no te au kite ou e pera te au akairo akapapu anga i roto i te tukuanga tika; e pera
- (d) te anoano anga i te rave me kare aru atu i tetai aratakianga tu-katau noatu te ngata i te reira; e pera
- (e) te anoano anga i te akamaruarua i te taanganga i te au kite ou e te tau no te angaanga tanutanu; e pera
- (f) te anoano anga i te akamaruarua i te au mea i mareka ia e te iti tangata Kuki Airani e pera te au peu taito e te au peu enua e pera te au tikaanga; e pera
- (g) te anoano anga i te oronga i te tauturu tika ki te au tangata, me kare taokotai anga, i te Pa Enea tikai; e pera
- (h) te akapapu anga e ko te au angaanga a te pae angaanga tanu kua akatano ia te reira ki te turanga o te enua koia mei te au rakau taito o te enua; e pera
- (i) te anoano kia akamaruarua ia te tikaanga tangata e kia aiteite te reira mei te aratakianga aiteite te akapuapinga e te akakite e te kimi anga i te au ravenga i te tautura atu i te au tuanga tuketuke i roto nei i te kuki Airani.

10 Te au angaanga a te upoko Tekeretere o te Pae Tanu

Ko teia i raro nei te au angaanga a te Tekeretere o te Pae Tanu:

- (a) kia akapapu i te raveanga matutu e te mako o te au angaanga e pera te au akatereanga o te Pae Tanu, teia Ture Nui, te au ture i akatakaia i roto i te Akapapaanga o teia Ture Nui, e pera tetai uatu au ture tei piri katoa mai ki teia tuanga:

- (b) oronga anga akamarama i te Minita no runga i te au mea e tau ki te au akakoroanga o te Pae Tanu:
- (c) tauturu atu me kare akamarama atu i te Minita no runga i te rave anga i ta te Minita au angaanga e te au mana:
- (d) akatere atu i te maani anga, ta angaanga, akarakara e pera te paunu anga i te au kaveinga e pera parani angaanga tei tau ki te au akakoroanga o te Pae Tanu:
- (e) oronga atu i te au ripoti mataiti no te Pae Tanu no te turu anga a te Minita:
- (f) kia riro ei mata e pera te akamarama i te au manako o te Pae Tanu, ki runga i te au kopapa akaere, konitara, kopapa i vao ake i te kavamani e pera te au uipaanga i vao mai i te basileia mei tei anoano ia e te Minita, teia Ture Nui e te au ture i akakiteia i roto i te Akapapaanga i e pera tetai uatu ture ka piri mai:
- (g) tetai uatu au angaanga a te upoko akatere o te Pae Tanu—
  - (i) mei te akatakaia no te upoko akatere kia rave i raro ake i teia Ture Nui, pera katoa te au tureiti i ‘anga ia i raro ake rai i teia Ture Nui e pera te au ture i akakiteia i roto i te **Akapaanga 1** e tetai au au ture katoa te ka piri mai; me kare

11 Ko te au angaanga a te Pae Tanu kia rave ia I raro ake I tetai au Ture Nui
Ko te Pae Tanu, koia oki e tipatimani no te Kavamani, kua itiki ia te reira ki teia au akatakaanga—

- (a) te Ture Nui no te Au Tangata Angaanga a te Kvamani 2009, (ko tei riro, takake mei tetai au mea ke atu, akataka mai i te iki anga o te au upoko e pera te au tangata angaanga o te Pae Tanu) e pera te oronga anga i te au mana tei tukuia ki runga i te upoko o te Pae Tanu; e pera
- (b) te Ture Nui no te Pae Tutaki e te Mou Moni a te Katoatoa 1995-96 (ko tei akataka mai i te au ture akaere no te au moni a te Pae angaanga).

Paeiti 2—Au kumiti o te Pae Tanu

12 Akatupuanga I te au kumiti

- (1) Ka akatupu atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai au kumiti no te au akakoroanga o teia Ture Nui, te au ture i akatakaia i roto i te **Akapapaanga 1**, (takake mei te Ture Nui Paruru basileia) e tetai atu au ture ka piri mai.
- (2) ko te au apainga a te Tekeretere o te Pae Tanu no te raveanga i tana au angaanga, kare te reira i akakotinga ia me kore, kare e arapaki atu i te akatupu anga o tetai kumiti i raro ake i teia tuanga nei me kare i te iki anga i tetai (1) me kare maata atu te au kumiti i raro ake i te Ture Nui Paruru basileia.

13 Te au angaanga e pera mema o te Kumiti

- (1) Mei te mea e iki ia tetai kumiti i raro ake i te tuanga 12, e mea tau I te Tekeretere o te Pae Tanu kia—
  - (a) akataka i te akakoroanga, te au angaanga, e pera te au mema o te kumiti; e pera
  - (b) iki i te au mema o te kumiti e te akataka i to ratou tuatau angaanga e pera ta ratou angaanga ka rave; e pera

- (c) akatere i te au rave anga angaanga a te kumiti.
- (2) I mua ake ka iki atu ei i te au mema o te kumiti, ka anoanoia te upoko akatere o te Pae Tanu kia—
  - (a) tatau i te au kaveinga no te iki anga o te au kumiti; e pera
  - (b) kia aru i tetai o te tureiti tei 'anga ia i raro ake i teia Ture Nui no te iki anga o te au mema o te kumiti; e pera
  - (c) kia akapapu e ko te au mema o tetai kumiti—
    - (i) kua rauka ia ratou te au turanga kite karape tei anoano ia no te au akakoroanga o te kumiti e kia manuia te reira I te rave anga; e pera
    - (ii) penei kia akara iatu, e au mema mei roto mai i te au tuanga tuketuke o te enua e kua tau to ratou au irinakianga ki te au akakoroanga e te au angaanga a te kumiti.
- (3) Kare e Memu Paramani e tikaia kia iki ia ei kumiti.
- (4) Kare tetai tangata e karanga ia e kua, me kare tikaia kia, angaanga na te kavamani no te mea no to ratou ikianga ia ei mema no te kumiti.
- (5) Mari ua e kua akatika ia mai e te upoko akatere o te Pae Tanu na roto i te tataanga, kare e rauka i tetai mema o te kumiti kia itiki me kare tuatua no te Pae Tanu, me kare no te upokoakatere o te Pae Tanu, me kare no te kumiti.
- (6) Ko te Tekeretere o te Pae Tanu mei tetai taime ki tetai ka—
  - (a) takore atu aia i tetai kumiti i akatupu ia i raro ake i teia Ture Nui me kare, takore atu i te au ikianga o te reira au mema; me kare
  - (b) tipu atu i tetai uatu mema o te kumiti no te rave angaanga taukore me kare no tetai atu tumuanga tau.

14 Au moni tutaki anga

- (1) Ka tutaki ia te au mema o te kumiti ki te au moni i akataka ia, moni uipaanga e pera tetai atu au akapouanga no tana (vaine/tane) angaanga mema kumiti tei akanoo ia e te Tekeretere o te Pae Tanu te ka tutaki iatu mei roto i te pute moni a te Pae Tanu.
- (2) Kare tetai mema kumiti e tikaia kia tutaki iatu ki te moni uipaanga me kare au moni tauturu iaia (tane/vaine) mei te mea e e tangata angaanga aia na te kavamani, me kare te angaanga nei aia na tetai kopapa, me kare e mema aia i runga i tetai kopapa akatere o te katoatoa.

15 Akakiteanga no te akatupu e pera takore anga

- (1) Ko te akakiteanga no te akatupu e pera takore anga i tetai kumiti ka tata iatu te reira e te Pae Tanu na roto i te Karere akakitekite a te Kavamani Kuki Airani e pera tetai nuti peapa i roto i te okotai epetoma i roto nei i te Kuki Aairani.
- (2) Ko tetai akakiteanga i te tikaanga kia akatupu me kare takore atu i tetai kumiti kia akatakaia te ingoa o te kumiti, e te tumu i akatupu ia ei, me kare takore ia ei te reira.
- (3) Ko te akatupu anga me kare takore anga o tetai kumiti ka mana te reira noatu e kare te akakiteanga i tukuia mei tei tau i raro ake i te **tuangaiti (1)**.

Pae 3

Koikoi anga tuatua

16 Te au angaanga e te ikianga o te au tangata koikoi tuatua

- (1) Ka rave atu te Tekeretere o te Pae Tanu i te au angaanga katoatoa e pera te taangaanga au i te au mana katoa o tetai tangata koi tuatua i raro ake i teia Ture Nui.
- (2) Ko te angaanga a te tangata koikoi tuatua koia oki ko te koikoi mai i te au tuatua na te Pae Tanu no tetai me kare maata te au akakoroanga tei akakiteia i roto i te **tuanga 17**.
- (3) Ka iki atu te Tekeretere o te Pae Tanu, kia tau i raro ake i te Ture Nui Au Tangata Angaanga a te Kavamani 2009, i tetai tangata angaanga o te Pae Tanu, kia riro mai ei tangata koikoi tuatua e ka takore katoa atu i tetai ikianga
- (4) Ka iki atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai tangata angaanga a te kavamani me kare tetai uatu tangata kare i te tangata angaanga na te Pae Tanu ei tangata koikoi tuatua, inara kare te reira tangata e akariro ia e, mei te tangata angaanga rai o te Pae Tanu kia tau ki tona ikianga.
- (5) Ka akataka atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai opati i roto i te au opati o te Pae Tanu, e ko te tangata ka angaanga ki roto i reira kia rave atu aia i te angaanga koikoi tuatua.
- (6) Ko te au tangata koikoi tuatua katoatoa kia—
  - (a) apai i to ratou au tapao angaanga, tei oronga ia e te Pae Tanu, i te tuatau e rave ra i ta ratou au angaanga; e pera
  - (b) akaari i te reira tapao angaanga i te tuatau ka pati ia mai e tetai uatu tangata.

17 Te au akakoroanga o te koikoi tuatua

- Ko te au akakoroanga o te koikoi tuatua koia oki ko te tauturu atu i te Pae Tanu i te—
- (a) vaito me kare tare i te au kai e rauka mai nei mei roto i te angaanga tanutanu:
  - (b) akara me kare vaito i tetai manamanata i roto i te angaanga tanutanu:
  - (c) tuku I tetai au akamatakite anga no tetai au manumanu akatupu maki me kare tetai au rakau me kare manu.

18 Koikoi anga o te au tuatua

- (1) Kia tau ki te tuangaiti (3), ko tetai tangata koikoi tuatua ka —
  - (a) pati atu aia ki tetai tangata me kare tuanga kia oronga me kare tuku mai i te au tuatua me kare au rekoti tei roto i tona rima, me kare ta te reira tangata i kite e kia oronga ia mai me kare kia tukuia no tetai me kare maata te au akakoroanga i roto i te **tuangaiti 17**; e kia
  - (b) tata atu ki raro e kia nenei i tetai au kapi o te tuatua e te au rekoti anga
- (2) Ka anoano ia tetai tangata koikoi tuatua kia akaoki atu i tetai uatu karere me kare au rekoti ki te tangata tau me kare tuanga—
  - (a) I muri uake i te tata anga aia i tana au karere me kare i apai atu ei i te au kapi o te karere me kare au rekoti; me kare

- (b) I te au tuatau e kare te au tuatua me kare au kapi o te tuatua me kare rekoti i maani ia ake me kore, kare i apai ia ake i muri ake i te ope anga te tuatau i anoanoia kia maani ia te reira au tuatua me kare au kapi.
- (3) Kare teia tuanga e iri atu ki te au tuatua e pera au rekoti mei te mea e—
  - (a) au tuatua kimi puapinga muna;
  - (b) tetai tikaanga i tukuia e te akavaanga.
- (4) Ko tetai tangata koikoi tuatua, no tetai me kare maata atu te au akakoroanga i roto i te tuanga 17, kia tomo ki roto i tetai uatu ngai (takake mei te are moe) ma te kore i akatika ia e kia rave okotai me kare maata atu teia au angaanga i raro nei:
  - (a) koikoi tuatua;
  - (b) tamou atu i tetai apinga koikoi tuatua;
  - (c) taangaanga akaou i tetai apinga koikoi tuatua.

19 Paruruanga mei te tuku atu anga ki vao

- (1) Ka taangaanga atu te Pae Tanu i te au tuatua me kare au kapi o te au tuatua me kare au rekoti i maani ia i raro ake i teia Tue Nui no te au akakoroanga ua i anoano ia.
- (2) Kare te Pae Tanu e akatikaia kia akaari atu i teia au tuatua nei ki tetai uatu mema o te katoatoa mei te—
  - (a) ingoa o tetai tangata me kare au tuanga tei oronga mai i te au tuatua me kare au rekoti anga, mari ua na roto i te tata anga akatika a tetai tangata me kare tuanga; me kare
  - (b) te au tuatua me kare au kapi o te tuatua me kare au rekoti i maani ia me kare i apai ia.
- (3) Ko teia tuanga nei—
  - (a) kare te reira e aru i te Ture Nui no te au Tuatua a te Kavamani; inara
  - (b) ka kauraro atu ra ia i tetai akaueanga a te Akavaanga Teitei.

20 Tikaanga

- (1) Mari ua no te akakoranga o te akautunga anga no tetai akaapaanga ki runga i teia Ture Nui ko tetai tuatua me kare rekoti i oronga ia mai me kare i maani ia i raro ake i teia Ture Nui, e tikaanga te reira e kare e tikaia kia taangaanga ia ei akapapu anga ki roto i tetai akavaanga me kare tetai uatu kopapa.
- (2) Kare e tuatua me kare au rekoti e oronga ia i raro ake i teia Ture Nui, me kare au kapi no te reira tuatua me kare te au rekoti i rave ia i raro ake i teia Ture Nui, e taangaanga ia me kua piri atu ki te tareanga me kare au revi me kare tetai tero me kare ka tangaanga ia ei akapapu i te au tareanga me kare revi no tetai tero anga.

21 Akakiteanga kia oronga mai me kare kia maani i te au tuatua me kare au rekoti anga

- (1) Ka tata atu te tangata koikoi tuatua i tetai akakiteanga ki tetai tangata me kare tuanga kia oronga mai me kare kia maani i te au tuatua me kare au rekotianga tei mou ria, me kare tei kite te reira tangata me kare tuanga i te reira, e mei te mea e patoi mai tetai tangata me kare, tuanga i te pati anga vaa a te tangata koikoi tuatua kia oronga me kare, maani i te au tuatua me kare au rekoti.

- (2) Ko tetai tuatua akakite ka tukuia I raro ake i te tuangaiti (1) kia —
- (a) tata ia; e kia
  - (b) tuku iatu ki te tangata me kare tuanga kia oronga mai me kare maani i te au tuatua me kare au rekoti; e pera
  - (c) akataka mai i —
    - (i) te au tuatua me kare au rekoti ka oronga ia mai me kare kia maani ia:
    - (ii) au tumuanga i anoano ia ei te au tuatua me kare rekoti kia oronga ia mai e kia maani ia:
    - (iii) te ra ka anonoia te reira au tuatua me kare au rekoti kia oronga ia mai me kare maani ia:
    - (iv) penei ko te au tuatua me kare au kapi me kare nga mea rava ei e rua kia oronga ia mai me kare ka apai iatu ei te reira; e pera
  - (d) akamarama—
    - (i) i te tangata me kare tuanga tei tata iatu te akakiteanga kiaia e kare e anoanoia kia oronga mai i tetai tuatua me kare au ripoti akapuapinga muna me kare tikaanga tei na roto i te akavaanga; e pera
    - (ii) te au akatakaanga ka piri atu no runga i te akaari e te tikaanga i akakiteia i roto i te **tuanga 19 e te 20**.
- (3) Ko tetai tangata me kare tuanga tei akakite iatu kia oronga mai me kare, maani i te au tuatua me kare, au rekoti i raro ake i teia tuanga nei, e mea tau kia oronga iatu tetai tuatau no ratou kia oronga mai i te au tuatua me kare au rekoti i pati ia

22 Au akaapaanga e te akautunga anga

- (1) Ko tetai tangata me kare tuanga e kare e aru i te akakiteanga i tuku iatu i raro ake i te tuanga 21, ka akaapaia aia e ka akautunga ia—
- (a) no tetai tangata anake, te utunga kare i tere atu i te \$10,000; me kare
  - (b) no tetai uatu akaapaanga, ko te utunga kare i tere atu i te \$50,000.
- (2) Mei te mea e kare e aru ia te akakiteanga, ka o katoa atu te oronga anga tuatua tarevake me kore, kare i pou te katoaanga o te au tuatua e pera katoa te rekoti —
- (a) kua kite; me kare
  - (b) kare i maara atu e me kua tano me kare, me kua pou katoatoa te tuatua me kare rekoti.

Pae 4

Te au Tangata akarakara

23 Pirianga o teia Pae

- (1) Ko te taangaanga anga o teia Pae nei kua tau ki raro ake i te Ture Nui no te au Vaikarakau takore manumanu e te maki e pera te Ture Nui Paruru i te au kai me kare rakau tei arai ia i te apai mai ki roto i te basileia.
- (2) Ko te au manamanata ka tupu i raro ake i te Ture Nui Paruru i te au kai e te rakau tei arai ia i te apai mai ki roto i te basileia e pera te Ture Nui no te au Vaikarakau takore manumanu e te maki ka rapakau iatu rai te reira i raro ake i te reira nga ture e kare i raro ake i teia Ture Nui.

24 Ikianga i te au tangata akarakara

- (1) Ka iki atu te Tekeretere o te Pae Tanu, i raro ake i te Ture nui no te Au tangata angaanga a te Kavamani 2009 i tetai uatu tangata angaanga o te Pae Tanu ei tangata akarakara, e ka rauka katoa rai iaia i te takore atu i tetai ikianga.
- (2) Ka iki atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai tangata angaanga a te kavamani me kare tetai uatu tangata kare i te tangata angaanga na te Pae Tanu ei tangata akarakara, inara kare te reira tangata e akariro ia e, mei te tangata angaanga rai o te Pae Tanu kia tau ki tona ikianga.
- (3) Na roto i te akatika anga a te Minita, ka akataka atu te upoko akatere o te Pae Tanu i tetai opati i roto i te au opati o te Pae Tanu e ko te tangata ka angaanga ki roto i te reira kia rave atu aia i te angaanga akarakara no te au akakoroanga o te Pae Tanu.
- (4) Ko te au tangata akarakara katoatoa i raro ake i teia tuanga nei kia rave i te au angaanga ka akaue ia ratou e te upoko akatere o te Pae Tanu, e mei te mea e au tangata angaanga tinamou ratou me kare au tangata angaanga na te kavamani, kare ratou e tutaki akaou ia no teia ikianga no ratou i raro ake i teia tuanga.
- (5) Ko te au tangata akarakara katoatoa kia —
  - (a) apai i to ratou au tapao angaanga, tei oronga ia e te Pae Tanu, i te tuatau e rave ra i ta ratou au angaanga; e pera
  - (b) akaari i te reira tapao angaanga i te tuatau ka pati ia mai e tetai uatu tangata.

25 Te au mana o te au tangata akarakara

- (1) Ko te au tangata akarakara —
  - (a) i muri ake i te akakite anga ki te ona me kare tangata nona te ngutuare i to ratou anoano ka rave, e na roto i te akatika anga a te ona me kare pu ngutuare kia tomo atu ki roto i rave mai no te akakoroanga tamata e te ioio atu, tetai au akaraanga e te au tutu o tetai apinga ta ratou i manako e kua, me kare, ka riro atu i arapaki i te au apinga tanu me kare pae angaanga tanutanu:
  - (b) tomo atu (me kua akatika me kare i akatika ia mai e te ona me kare pu ngutuare) ki tetai uatu ngai (takake mei te are moe) no te rave atu—
    - (i) i tetai kimikimi anga no tetai manamanata i te pae tanutanu (tetai akaraanga, e akaapaanga no runga i te vairakau parakoti i taangaanga ia i te tuatau matangi ririnui tei tamate atu i te au kai tanu i roto i te aua kai a tetai taeake):
    - (ii) tetai tare anga kino i tupu (ei akaraanga, tetai tare anga i te maata o te kino tei tupu ki te au kai tanu mei te takinokino anga a te vairakau parakoti):
    - (iii) ravenga i te takore me kare aka'au (ei akaraanga, akaatea anga i te au kai tanu tei tamate ia e te vairakau parakoti mei runga mai i teia aua tanutanu):
  - (c) anoano atu i tetai tangata e rave ra i tetai angaanga me kare akatere ra i tetai apinga tei tamanako ia e kua, me kare te, me kare i te akaraanga e ka riro ei arapaki i te au angaanga a te pae tanutanu kia akakite mai i tona ingoa katoa e tona ngai noo tinamou:

Agriculture Bill 2020

- (d) anoano atu kia oronga mai i te au tuatua me kare au rekoti e mou ra tetai tangata me kare tuanga no runga i teia au mea i raro nei:
    - (i) tetai uatu apinga i tamanako ia:
    - (ii) tetai uatu peapa tikaanga, tikaanga no te rave, me kare mana no runga i tetai angaanga me kare kimi puapinga tei tamanako ia e kua, me kare te, me kare ka riro i te arapaki atu i te pae tanu me kare te au angaanga a te pae tanutanu:
    - (iii) tetai uatu manamanata me kare apinga mei te raveanga i te au angaanga i akatakaia e te ture kia rave te Pae Tanu:
  - (e) akaue anga i tetai apinga tei tamanako ia e kua, me kare te, me kare ka riro i te arapaki atu i te pae tanu me kare te au angaanga a te pae tanutanu kia rapakau iatu te reira i roto i tetai tuatau tau no te akaatea, paruru me akre akaiti i te au arapaki anga ka tupu.
  - (f) mei te mea e, e akapapu anga tetai no te reira, kia akaue iatu te reira au apinga kia—
    - (i) rapakau ia i te mea e kua, me kare te, me kare mei te mea atura e ka arapaki i te pae tanu e te au angaanga a te pae tanutanu; e pera
    - (ii) kia akaatea ia mei te reira ngai e kia titiri iatu ki tetai ngai ia akatika ia.
- (2) Ko tetai tangata me kare tuanga tei kauraro atu i te au akaueanga i oronga iatu i raro ake i te tuangaiti (1) ka tikaia ratou kia tutaki iatu me kare kia akaoki iatu ta ratou moni no te au akapouanga i tupu ia ratou i aru i te reira akaueanga.

26 Au akakiteanga akamatakite

Ka taangaanga ia teia tuanga mei te mea e irinaki te tangata akarakara e ko tetai angaanga, manamanata me kare tetai uatu apinga tei tupu, me kare te, me kare i te akaraanga e ka arapaki atu te reira i te pae tanu e pera te au angaanga a te pae tanutanu.

- (1) Mei te mea e tangaanga ia teia tuanga, ka tata atu te tangata akarakara i tetai akakiteanga no te anoano anga kia aruia, mei tei akatakaia i roto i te tuangaiti (4) e tetai uatu tangata me kare tuangae akatere ra me kare, tetai angaanga, me kare manamanata me kare, tetai uatu apinga.
- (2) Ko tetai akakiteanga i raro ake i teia tuanga nei kia —
  - (a) tata iatu; e pera
  - (b) kia tukuia ki te tangata me kare tuanga e akatere ra me kare tei piri atu kite reira angaanga, manamanata, me kare tetai atu mea; e pera
  - (c) akataka i te ra e tau i te reira tangata me kare tuanga kia rave i tei tataia.
- (3) Ko tetai akakiteanga i tataia i roto i teia tuanga nei, ka anoanoia tetai me kare te au mea ravarai:
  - (a) e kia oronga mai te tangata me kare te tuanga i tata iatu te akakiteanga no te au angaanga, manamanata, me kare tetai uatu apinga kia mareka te Tekeretere o te Pae Tanu e kare i arapaki atu i te angaanga tanu e pera te au angaanga a te pae tanutanu:
  - (b) ko tetai au angaanga aiteite katoa me kare au karape rave angaanga kia tamanako iatu e kia taangaanga ia kia akaiti atu i te arapaki anga me kare tei tamanako ia e ka arapaki atu i te angaanga tanu me kare au angaanga a te pae tanutanu:

- (c) e ko te au akameitakianga me kare akatanotano anga no tetai au angaanga, manamanata, me kare tetai atu apinga tei mareka te Tekeretere o te Pae Tanu e ka takore, kape atu me kare akaiti atu i te arapaki anga ki te au anganga tanu e pera te au angaanga a te pae tanutanu:
  - (d) tetai uatu anoano anga ka tamanako mai te Tekeretere o te Pae Tanu no te akapapu e ko te angaanga me kare, au manamanata me kare tetai atu apinga kare e arapaki atu i te angaanga tanu me kare pae angaanga tanutanu.
- (4) Ko te tangata me kare te tuanga i tuku iatu te akakiteanga i raro ake i teia tuanga nei kia oronga iatu tetai tuatau tau mei tei akatakaia i roto i te akakiteanga kia aru i tei akakite ia.
  - (5) Ka tata ia tetai akakiteanga i raro ake i teia tuanga nei noatu e akatika anga tetai, me kare peapa akatikaanga me kare peapa tikaanga tetai i oronga ia no te reira angaanga, manamanata, me kare tetai apinga.

27 Akakiteanga kia akaoti

- (1) Ka tata iatu tetai akakiteanga i raro ake i teia tuanga nei noatu e, e akakiteanga tetai i oronga iatu i raro ake i te **irava 26**.
- (2) Ka tata atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai akakiteanga i raro ake i teia tuanga mei te mea e kua irinaki aia (vaine/tane) e, e angaanga tetai e arapaki nei i te angaanga tanu e pera te pae angaanga tanutanu me kare mei te mea atura e ka arapaki i te tuanga tanutanu.
- (3) Ko tetai akakiteanga ka raveia i raro ake i teia tuanga nei kia —
  - (a) tata iatu te reira:
  - (b) akaue iatu tetai tangata me kare tuanga i te akakite e kua irinaki te Tekeretere o te Pae Tanu e te rave ra, me kare, te akatere ra te reira tangata i tetai angaanga:
  - (c) akataka i te angaanga, e te tu o te arapaki anga ka iri ki runga i te angaanga tanu e pera te tuanga angaanga tanutanu:
  - (d) anoano anga kia akaoti te reira raveanga angaanga kia papu rava i te upoko akatere o te Pae Tanu e kare e arapakianga e iri ki runga i te au kai tanutanu e pera te pae angaanga tanutanu.
- (4) Ka tuku iatu tetai akakiteanga i raro ake i teia tuanga nei noatu e, e akatikaanga tetai, peapa akatika, me kare e tikaanga tetai i oronga ia no te raveanga me kare angaanga.

28 Au akaapaanga e te akautunga anga

- (1) Ka akaapa ia tetai tangata me kare tuanga mei te mea te reira tangata me kare tuanga e —
  - (a) tamanamanata me kare arai i tetai tangata koikoi tuatua me kare tangata akarakara i te raveanga i tana (vaine/tane) au angaanga i raro ake i teia Ture Nui me kare i te taangaanga i tetai uatu mana; me kare
  - (b) timata i te akanauru i tetai atu tangata ke kia tamanamanata me kare arai atu i te tangata koikoi tuatua me kare, tangata akarakara mei te rave i tana angaanga i raro ake i teia Ture Nui; me kare
  - (c) akatutu pikikaa na roto i te tuatua me kare akaaite iaia ki tetai tangata koikoi tuatua me kare tangata akarakara me kare akatutu iaia e, e tangata akarakara; me kare

Agriculture Bill 2020

- (d) kare i aru i te au akatakaanga i akakiteia, te akaueanga me kare tetai akaueanga i maani ia me kare i oronga ia mai e te tangata koikoi tuatua me kare tangata akarakara; me kare
  - (e) oronga tuatua tarevake i te tuatau i akakite iatu ei kia oronga mai i te au akapapuanga i raro ake i teia Ture Nui.
- (2) Ko tetai tangata me kare tuanga tei akaapaia i raro ake i teia **tuangaiti (1)** nei ka akautunga ia aia—
- (a) ko te akautunga anga no tetai tangata anake, koia oki kare i tere atu i te \$10,000:
  - (b) ko tetai au akautunga anga, koia oki kare i tere atu i te \$50,000.
- (3) Ko tetai tangata me kare tuanga tei kore e aru i te akakiteanga i tuku iatu i raro ake i te **tuanga 26**, kua apa ratou e ka akautunga ia —
- (a) mei te mea e kare e arapakianga ki te au kai tanutanu me kare pae angaanga tanutanu, te utunga kare i tere atu i te \$10,000:
  - (b) mei te mea e, e arapaki anga tetai ki runga i te au kai tanutanu me kare ki te pae angaanga tanutanu te utunga kare i tere atu i te \$50,000.
- (4) Ko tetai tangata me kare tuanga tei akaapaia, mei te mea te reira tangata me kare tuanga e—
- (a) kua tuku iatu tetai akakiteanga i raro ake i te **tuanga 27** e kare i rave i te au takainga i akakite ia; me kare
  - (b) kua tuku iatu tetai akakiteanga tei tata ia i raro ake i te tuanga 27 e kua akatika I tetai uatu tangata me kare tuanga kia aati i te au takainga i akakite ia; me kare
  - (c) kua kite inara kua aati i te au anoano anga o tei akakite ia i raro ake i te **tuanga 27**, noatu e kua, me kore, kare te reira tangata me kare tuanga i tuku iatu ana tetai akakiteanga.
- (5) Ko tetai tangata me kare tuanga tei akaapaia i raro ake i teia **tuangaiti (1)** nei ka akautunga ia aia—
- (a) ko te akautunga anga no tetai tangata anake, koia oki kare i tere atu i te \$10,000 a mei te mea e rave uatu rai aia i te akaapaanga, ka akauta iatu te utunga kare i tere atu i te \$100 i te ra tatakitai:
  - (b) no tetai atu au akaapaanga, ko te utunga kare i tere atu i te \$50,000 e mei te mea e rave uatu rai te apa, ka akautunga iatu kare i tere atu i te \$500 i te au ra tatakitaki.
- (6) Mei te mea tetai kamupani e akaapaia i raro ake i teia Ture Nui, ko tetai opita me kare mata no tetai kamupani tei akaue me kare, akatika atu, me kare piri atu ki roto, me kare na roto iaia, tane, me kare vaine e kopae me kare takore atu, ko te aiteanga kua piri atu ia ki roto i te akaapaanga —
- (a) kua piri atu aia e ka akautunga iatu no teia ‘apa; e pera
  - (b) ka tau i te akautunga anga i akatakaia no teia ‘apa.

Pae 5 Au akaapaanga rikiriki

29 Au akaapaanga rikiriki

- (1) Mei te mea e kua irinaki te tangata koikoi tuatua e pera te tangata akarakara e kua 'apa tetai tangata i tetai akaapaanga iti, ka oronga atu raua i tetai aakakite anga no te reira e te akakite atu i te reira tangata kia tutaki i te reira ki te moni i akatakaia i roto i te au ture iti
- (2) ko te akakiteanga ka —
  - (a) tuku iatu i te turanga i akatakaia e te tureiti; e pera
  - (b) tuku iatu na roto i te kave anga atu i te reira, me kare tetai kapi o te reira akakiteanga, ki te tangata tei akaapaia.
- (3) ko te au tangata tei anoanoia kia tutaki i te au utunga i raro ake i te tuangaiti (1) — kia
  - (a) tutaki i te utunga i roto i te 7 ra e ka tata iatu tetai peapa akapapu anga no te reira tutaki anga e kare te reira tangata e akaapa akaou ia no tetai akautunga anga no te reira akaapaanga; me kore
  - (b) kare e tutaki i te utunga i roto i te 7 ra o te utunga iti i akakite ia, ko te aiteanga koia oki ka akautunga iatu te reira tangata i raro ake i te **tuanga 30**.
- (4) Ko te au akakiteanga no te au akaapaanga rikiriki kia tauru iatu—
  - (a) te au akakiteanga no te reira e kia akakite katoa atu ki te reira tangata i te taime, ngai e pera te turanga o te akaapaanga kapiti katoa atu tetai atu au akatakaanga; e pera
  - (b) te moni no te tutaki utunga no te akaapaanga rikiriki; e pera
  - (c) tetai akakiteanga no te ka tupu mei e mea te tangata i oronga iatu te akakiteanga e kare e tutaki mai i te reira i ro i te 7 ra angaanga:
  - (d) te ra o te akavaanga i roto i te Akavaanga Teitei ka raveia te reira kare i raro ake i te 7 ra angaanga mei te ra o te akaapaanga.
- (5) I roto i teia **tuanga 30, ko te akaapaanga rikiriki**, koia oki ko tetai akaapaanga ki runga i teia Ture Nui tei akatakaia i roto i te tureiti e, e akaapaanga rikiriki.

30 Akautunga anga no te au akaapaanga rikiriki

- (1) Ko te au tangata katoa i tuku iatu tetai akakiteanga no te akaapaanga rikiriki e kare i tutaki mai i te utunga i roto i te au ra angaanga e 7 mei te rai i oronga iatu ei, ka akautunga ia aia no te akaapaanga tei tata iatu kiaia e ko te utunga koia oki kare i tere atu i te \$500.
- (2) Noatu tetai apinga e kare i kitea ana ki roto i tetai au ture ke, pouroa te au akautungaanga no te akaapaanga rikiriki ka raveia e te tangata akarakara e pera tangata koikoi tuatua ki tetai tangata i tuku iatu te akakiteanga no te reira na roto i te tuku atu anga i te akakiteanga ki te Akavaanga Teitei e kare e oronga anga akakite tuatua akaou no te te tangata i akaapaia
- (3) Ko te au akautunga anga ka raveia i raro ake i teia tuanga ka rave iatu te reira kia tau ki te au akatakaanga o te Ture nui no te rave angaanga Kino1980-81 Pae 6.

Au mea ke

31 Kavamani Enuā

- (1) Kia tau ki tana au angaanga, e pera ki te Ture Nui no te au Kavamani Enuā 2012-13, ka angaanga kapiti, taokotai me kare, patana atu te Pae Tanu ki te au Kavamani enuā.
- (2) I te raveanga o te au angaanga kia tau i raro ake i teia tuanga, ko tetai tangata angaanga me kare mata o tetai Kavamani Enuā ka tikaia aia kia —
  - (a) taangaanga i tetai uatu mana me kare rave atu i te au angaanga i oronga ia kiaia kia tau ki te Ture Nui no te Au tangata angaanga a te Kavamani 2009 me kare tetai atu au ture ka piri atu; e pera
  - (b) ko te au paruru anga i raro ake i te ture e pera akapapuanga i tei akatakaia e teia Ture Nui, te Ture Nui o te Au tangata angaanga a te Kavamani 2009 e tetai atu au ture ka piri atu.

32 Au akakite anga i roto i te reo Maori e te Papaa

Ko tetai uatu akakiteanga ka tuku iatu e te Pae Tanu i raro ake i teia Ture Nui nei, kia tata ia te reira i roto i te reo Maori e te Papaa e mei te mea e tupu te taii anga i rotopu i teia nga reo, ka aru ia te tataanga i roto i te reo Papaa.

33 Kimikimi anga

- (1) Ka rave atu te Tekeretere o te Pae Tanu i tetai au kimikimi anga ki roto i tetai manamanata tei piri atu ki te au angaanga a te Pae Tanu.
- (2) No te au akakoroanga i te raveanga i te reira, ka tata atu te Tekeretere o te Pae Tanu, me kare akaue atu i tetai tangata me kare tuanga kia—
  - (a) oronga mai, kia akarakara ia e te Pae Tanu tetai uatu puka me kare tuatua no te manamanata e kimikimi ia nei:
  - (b) akatika i te Pae Tanu kia nenei i tetai au kapi o te puka me kare tataanga tei oronga ia i raro ake i te **parakava (a)**:
  - (c) oronga atu ki te Pae Tanu i tetai tataanga karere no runga i te kimikimianga:
  - (d) akatikaanga i te Pae Tanu kia tomo ki runga i te au enuā, au aua, me kare au apinga a te tangata me kare tuanga no te kimikimianga e te au akapapaanga tei tau no te kimikimi atu:
  - (e) rave i tetai au angaanga tei piri atu ki te au mea e kimikimi ia nei e i roto i te mana tau o te tangata me kare tuanga i te rave.
- (3) Ka anoano ia te Pae Tanu kia pati atu ki te Akavaanga Teitei i tetai tikaanga no te tomo atu ki runga i te au enuā, aua, me kare au apinga a tetai tangata me kare tuanga tei kore i ariki i tetai akaueanga tei tuku iatu kia raua no to raua akaapaanga i raro ake i te **tuangaiti (2)(d)**
- (4) Ko te au kimikimi anga katoatoa pera au akaueanga a te upoko o te Pae Tanu ka tuku i raro ake i te **tuangaiti (2)** kia tau te reira.
- (5) Kia akapapu te Tekeretere o te Pae Tanu e kia raveia rai tetai kimikimi anga—
  - (a) i roto i te vaerua tau; e pera
  - (b) te angaanga tau; e pera
  - (c) kia tau ki te turanga muna o te tangata e pera au akanoonoo anga o te ngai angaanga a te reira tangata; e pera

- (d) kia tau ki te au ture o te pae akavaanga tau.
- (6) Ko tetai tangata me kare turanga i akaapaia no tetai ‘apa mei te mea te reira tangata me kare turanga—
- (a) e kare i aru i tetai akaueanga a te Tekeretere o te Pae Tanu i tuku atu i raro ake i teia tuanga; me kare
- (b) pikikaa me kare tamanamanata i te kimikimi anga, me kare timata i te arai atu.
- (7) Ko tetai tangata me kare turanga i akaapaia no tetai tarevake i raro ake i te tuangaiti (6) ka akautunga ia—
- (a) no te ‘apa o tetai tangata anake te utunga kare i tere atu i te \$10,000; me kare
- (b) tetai au ‘apa ke atu te utunga kare i tere atu i te \$50,000.

34 Tikaanga kia tomo ki roto i tetai ngutuare

- (1) Ka oronga mai te Akavaanga Teitei i tetai peapa tikaanga i te kimi atu ki roto i tetai ngai (kapiti katoa atu te ngutuare nooanga) apinga akaoro me kare tetai atu apinga ta te tangata koikoi tuatua me kare tangata akarakara i pati atu e mei te mea e mareka te akavaanga i te reira e kua tau —
- (a) te tarotokaka anga i te akaapaanga ki runga i teia Ture Nui i akatakaia i roro i te patianganga e kua raveia te reira, me kare ka raveia te reira; e pera
- (b) te irinaki anga e i roto i te kimikimi anga ka kitea mai te au apinga no te akaapaanga i te reira ngai, apinga akaoro me kare tetai atu apinga i akatakia i roto i te patianganga.
- (2) Ko te au peapa tikaanga no te kimikimi i oronga ia mai i raro ake i te **tuangaiti (1)** te oronga nei i te mana ki te tangata e rave nei i te angaanga —
- (a) kia tomo atu e kia kimikimi atu i teia ngai, apinga akaoro e tetai atu au apinga tana i tikaia kia tomo e kia kimi atu e ko tetai apinga me kare au apinga i kitea i reira me kare i roto i te apinga akaoro i tetai uatu taime e kua tau:
- (b) pati atu i tetai tangata ke kia tauturu i te tomo atu e te kimi atu:
- (c) kia opara atu i te tomo ki roto i tetai aua no te au akakoroanga i te kimi i tetai au apinga i tau i te ture kia rave ia mai:
- (d) te rave mai i tetai uatu apinga e kimi ia ra e tetai uatu apinga tei tikaia e te ture kia raveia mai:
- (e) kia apai mai e kia taangaanga atu ki roto i te ngai, apinga akaoro e tetai atu apinga mei te apinga angaanga, te taangaanga i tetai apinga angaanga i kitea ki roto i teia ngai, apinga akaoro e tetai atu apinga no te akakoroanga o te tomo e te kimikimi atu:
- (f) nenei atu i tetai puka me kare au tataanga me kare tuanga o tetai tataanga tei tikaia kia raveia mai:
- (g) te tangaanga i tetai au mataara i te tangaanga i tetai puka roro uira me kare tetai apinga akaki tuatua i kitea mai (katoa anga me kare tetai pae) i te reira ngai, roto i te apinga akaoro e tetai atu au apinga i te mea e ko te au aping e kimi i anei tei roto i te puka roro uira:
- (h) no tetai apinga me kare karere i kitea i raro ake i te **parakava (g)** ko te apinga te reira e kimi ia nei e kua tau kia raveia mai, kia nenei ia te reira apinga (mei te akarakara anga, akauanga anga e tetai atu au kite pakari i

Agriculture Bill 2020

mua ake me kare i muri ake i te akaatea anga mai i te reira ko te kimikimi anga):

- (i) nenei i te au tutu, rekoti i te au tangi e te teata, e te toro anga i te ngai, apinga akaoro e tetai atu au apinga i te mea e kua irinaki tikai te tangata e taangaanga ra i te au mana e ka tau teia au apinga i kimikimi ia no te tomo atu e te kimi ki teia au ngai nei:

35 Akapapuanga na roto i te peapa tikaanga

- (1) Ko te Tekeretere o te Pae Tanu e pera tetai opita o te Pae Tanu tei tikaia na roto I te tataanga a te upoko o te Pae Tanu, kia oronga mai i tetai peapa akapapu—
  - (a) i te akataka mai i tetai apinga tika i kite te Pae Tanu:
  - (b) oronga anga i te akapapu anga no tetai kimi anga me kare akarakara anga tei raveia no te Pae Tanu:
  - (c) akakite anga mai i te au mea i roto i tetai rekotianga me kare retita tei akapapa ia no te Pae Tanu.
- (2) Noatu tetai uatu ture me kare akatere anga a te ture, ko tetai peapa akapapu I tataia i raro ake i te **tuangaiti (1)** ka tikaia te reira ei au akakiteanga akapapu no te au mea tika me kare tuatua i akataka ia i roto i te peapa tikaanga no tetai o teia au akakoroanga:
  - (a) au akanoonoo anga a te akavaanga me kare a te ture:
  - (b) ko teati tukuanga tika a tetai pae angaanga me kare tetai au pae angaanga a te kavamani me kare tetai uatu tangata e taangaanga ra i te mana o te ture me kare mana akatere kia tau ki te ture.
- (3) Tetai peapa e timata i te aru i te au anoano anga o te **tuangaiti (1)** tei tamanako ia e kua tau te oronga ia anga mari ua e akapapu ia mai te tika anga tikai o te reira.

36 Mana o te au ture

Ko te au angaanga e pera te au tukuanga tika a te Tekeretere o te Pae Tanu, me kare au tangata angaanga e rave ra i te angaanga i raro ake i te mana o te upoko o te Pae Tanu i raro ake i teia Ture Nui, te au ture i akakite ia i roto i te Akapapaanga, me kare tetai uatu ture, ka karanga ia e kua rave ia te reira ma te tika me kare noatu tetai ngai paruparu, ope o te tuatau, tarevake me kare roa te tiaki anga I te ikianga o tetai tangata e rave ra i te angaanga me kare tuku anga tika.

37 Paruruanga mei te kai'ou

- (1) Ko teia tuanga ka iri te reia ki teia au mea nei:
  - (a) te upoko e te au tangata angaanga o te Pae Tanu:
  - (b) te au tangata koikoi tuatua e pera te au tangata akarakara i ikiia i raro ake i teia Ture Nui:
  - (c) te au mema katoatoa o te kumiti i akatupuia i raro ake i teia Ture Nui:
  - (d) te au tangata katoatoa e angaanga nei i raro ake i te mana o te Pae Tanu mei te mana i orongaia no te au akakoroanga o teia Ture Nui me kare tetai atu au ture ta te Pae Tanu na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau e akatere nei.
- (2) Ko tetai tangata e taikua nei i roto i te **tuangaiti (1)** tei kore i akautunga ia no te ruti me kare tei arapakiia na roto i te kopae anga atu na roto i te vaerua meitaki (me kua rave ia me kare te reira na roto i te vaerua meitaki) i te raveanga i tetai angaanga me kare taangaanga anga me kare i maani ia i raro ake i teia Ture Nui

e tetai uatu ture ta te Pae Tanu na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau e akatere nei.

38 Au Tureiti

- (1) Ka oronga mai te Kauono o te Ariki Vaine, na roto i te Akaueanga i roto i te Konitara Akaaere i te au tureiti tei anoanoia no te tangaanga atu i te au akatakaanga me kare no te au akakoroanga o teia Ture Nui.
- (2) Kare e akakotinga anga i te **tuangaiti (1)**, ko te au tureiti i maani ia i raro ake i te reira tuangaiti ka—
  - (a) akatere atu ia i te au koikoi anga tuatua:
  - (b) akatere atu ia i te au akanoonoo anga no te au angaanga a te au kumiti:
  - (c) akatere atu ia i te au akanoonoo anga no te au angaanga a te au tangata akarakara:
  - (d) akatere atu ia i te au turanga e tau ei i te au tuanga tuketuke o te angaanga tanutanu:
  - (e) akatere i te au anoano anga no te angaanga tanutanu natura:
  - (f) akapapaanga o te au akaapaanga rikiriki, te au utunga no te reira au 'apa, e te au akakiteanga no te au akavaanga i raro ake i teia Ture Nui:
  - (g) Ko te akapapaanga akaapaanga no te kare e aru i te tureiti me kare au akautunga anga no te au 'apa e no te au tutaki anga no te reira, kare i tere atu i te \$10,000.

39 Takoreanga

Kua takore ia te Ture Nui no te Pae Tanu e te Tautai 1978.

40 Akatukeanga i tetai au Ture

Ko te au Ture Nui i akakiteia i roto i te Akapapaanga 2 kua akatukeia e te au akatakaanga i roto i reira.

41 Au taporoporo anga e te au tau i anga

- (1) i te akamataanga o teia Ture Nui, —
  - (a) ko te Pae Angaanga Tanutanu kua riro mai ia ei Pae Tanu:
  - (b) ko te upoko o te Pae Tanutanu e te au tangata angaanga o te reira Pae kua riro mai ratou e ko te Tekeretere e pera te tangata angaanga o te reira Pae i raro ake i te au peapa akatikaanga angaanga:
  - (c) ko te au tuanga, pae e tetai uatu au tuanga o teia Pae nei, ka angaanga uatu rai ratou e tae uatu ki te tuatau e akaoti iatu ei te reira me kare, e akaou iatu ei te reira kia tau i raro i te Ture Nui no te Au Tangata Angaanga a te Kavamani 2009:
  - (d) ko te au tureiti i raro ake i te Ture mua, ka vai rai te reira mei te mea atura e kua 'anga ia te reira i raro ake i teia Ture Nui e tae rava atu ki te tuatau e akatuke iatu ei me kare, takore ia, me kare mono iatu ei i raro ake i teia Ture Nui:
  - (e) te au tika, tikaanga, takainga e te au apainga a te Pae Tanu kapiti atu te au moni tei kaiou iatu me kare tei kaiou ia mai, kia vai rai te reira ki runga i te Pae Tanu:
  - (f) te au akatika anga angaanga e pera akanoonoo anga i akamana ia tei piri atu te Pae Tanu ki roto, kia vai rai te reira:

Ture Tamanako no te Pae Tanu 2020

- (g) ko te au akaaite me kare akaariu anga ki te Pae Angaanga Tanutanu i roto i tetai uatu ture me kare tataanga kia uri ia te reira ki te Pae Tanu.

Akapapaanga 1

Te au Ture Nui e akatere ia nei e te Pae Tanu

Ture Nui no te Angaanga Tanu 2020

Ture Nui Paruru i te au apinga taukore mei vao mai 2008

Ture Nui no te Kopara 1970

Ture Nui no te Au Vairakau takore maki e te manumanu 1987

Ture Nui no te Au Manu Aaere 1976

Akapapaanga2 **Akatukeanga I tetai au Ture nui**

I roto i te tuanga 2(1), mono i te aiteanga “**Akaaere**” ki te:

“Tekeretere koia oki te upoko akatere o te Pae Tanu”

I roto i te tuanga 2(1) mono i te aiteanga o te “Tangata Akarakara” ki te:

“Tangata akarakara—

“(a) koia oki ko tetai uatu tangata akarakara, no tetai tuatau ua me kare tinamou tei ikiia no te akakoroanga o teia Ture Nui; e pera

“(b) katoa kapiti mai tetai uatu tangata akarakara tei ikiia i raro ake i te tuanga 24 o te Ture Nui o te Pae Tanu 2019”

I roto i te tuanga 2(1), tauru atu I te akapapaanga tau:

“Pae koia oki te Pae Tanu tei akatika ia e te Parai Minita kia riro i te akatere e te taangaanga atu i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 30(1), mono i te “Ture Nui o te Au tangata Angaanga a te Kavamani 1969”.

I roto i te tuanga 30(2), mono i te “opita angaanga tinamou na te Tipatimani o te Tanutanu me kare e tangata takake mei te au opita angaanga tinamou na te Tipatimani o te Pae Tanutanu ki te “au tangata angaanga tinamou o te Pae Tanu”.

Ture Nui no te Paruru i te au apinga mei vao mai 2008 (2008 No 14)

I roto i te tuanga 2, mono i te aiteanga o te “Akaaere” ki te tuanga 2, mono i te aiteanga “Akaaere” ki te:

“Akatere”—

“(a) koia oki ko te upoko Akaaere o te Pae Paruru i te au apinga mei vao tei ikiia i raro ake i te tuanga 24 koia te ka riro mai ei tiaki Tekeretere no te Pae Tanu; e pera

“(b) kapiti katoa atu tetai angaanga takake a te Akaaere, ka oronga ia ki tetai tangata i ikiia i raro ake i te tuanga 26”

I roto i te tuanga 2 mono i te aiteanga o te “**Minita**” e te “**Pae**” ki te:

“Minita koia oki ko te Minita tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga anga i teia Ture Nui”

“Pae koia oki te Pae Tanu tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga atu i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 2 mono i te aiteanga o te “**Tekeretere**” ki te:

“Tekeretere koia oki te Tekeretere o te Pae Tanu”

Ture nui no te Kopara 1970

I roto i te tuanga 2, mono i te aiteanga o te “Akaaere”: ki te

“Akaaere koia oki te Tekeretere o te Pae Tanu tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga anga i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 2, tauru atu i te akapapaanga tau:

“**Pae** koia oki te Pae Tanu tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga atu i teia Ture Nui”

Ture Nui no te Au Vairakau takore i te maki i runga i te Rakau 1987

I roto i te tuanga 2, te mono anga i te aiteanga o te “**Minita**” ki te:

“**Minita** koia oki ko te Minita tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga anga i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 2, tauru atu i te akapapaanga tau:

“**Pae** koia oki te Pae Tanu tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga atu i teia Ture Nui”

“**Tekeretere** koia oki te upoko o te Pae Tanu”

I roto I te tuanga 5(2)(a), mono i te “Tekeretere o te Pae Tanutanu” ki te Tekeretere”.

I roto I te tuanga 5(2)(e), mono i te “Pae angaanga Tanutanu” ki te Pae”.

I roto I te tuanga 18, mono i te “Pae Angaanga Tanutanu” ki te Pae”.

I roto I te tuanga 21(1), mono i te “Au Pae Tanu me kare Marae ora” ki te “Pae me kare Te Marae Ora”.

I roto i te tuanga 21(3), mono i te “Tekeretere o te Pae Tanu” ki te “Tekeretere”.

Ture Nui no te Au Manu aaere 1976 (1976 No 24)

I roto i te tuanga 2, te mono anga i te aiteanga o te “**Minita**” ki te:

“**Minita** koia oki ko te Minita tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e te taangaanga anga i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 2, tauru atu i te akapapaanga tau

“Teia **Pae**, koia oki ko te Pae Tanu tei na roto i te mana o te Parai Minita i teia tuatau nei, tei oronga ia kia akatere e kia taangaanga i teia Ture Nui”

I roto i te tuanga 2, mono i te aiteanga o te “Tekeretere” ki te:

“**Tekeretere** koia oki te upoko o te Pae Tanu”

Mono iatu ki te tuanga 8©:

“(c) au tangata angaanga o te Pae Tanu.”